
НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

УДК 338.45.01

В. Л. МАЗУР,
*професор, доктор технічних наук,
член-кореспондент НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник
Фізико-технологічного інституту металів та сплавів НАН України
(Київ)*

ПРОБЛЕМИ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ *

На прикладах функціонування знакових підприємств металургії, машинобудування, титанової та хімічної промисловості, інших галузей економіки виявлено недоліки промислової політики в Україні, які несуть загрозу деіндустріалізації держави. Показано можливість підвищення ефективності діяльності великих об'єктів і галузей промисловості в разі прийняття органами державної влади економічно обгрунтованих рішень. Запропоновано ряд ефективних управлінських заходів, здатних забезпечити дотримання національних інтересів при реалізації промислової політики в Україні.

Ключові слова: промислова політика, економіка, металургія, металобрухт, машинобудування, енергетика, хімічна промисловість, розвиток, кадри.

V. L. MAZUR,
*Professor, Doctor of Techn. Sci.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Honored Worker of Science and Technique of Ukraine,
Principal Sci. Researcher,
Physico-Technological Institute of Metals and Alloys of the NAS of Ukraine
(Kyiv)*

PROBLEMS OF THE INDUSTRIAL POLICY IN UKRAINE

By some examples of the functioning of signed enterprises of the metallurgy, machine-building, titan industry, chemical industry, and other branches of the economy, the drawbacks of the industrial policy in Ukraine, which threaten the country to be deindustrialized, are revealed. The possibility to increase the efficiency of the functioning of great objects and branches of the industry in the case where the authorities make the economically grounded decisions is shown. A number of efficient managerial measures able to ensure the support of national interests at the realization of Ukraine's industrial policy are proposed.

Keywords: industrial policy, economy, metallurgy, scrap metal, machine-building, power industry, chemical industry, development, personnel.

Машинобудування

В Україні сфера машинобудування складається з різних галузей (підгалузей) промисловості, які, на перший погляд, не мають нічого спільного, серед них —

© Мазур Валерій Леонідович (Mazur Valerii Leonidovych), 2016; e-mail: prof.vlm@ukr.net.

* Закінчення статті. Початок див. у № 11 2016 р. Матеріал публікується в порядку дискусії, започаткованої академіком НАН України В.М. Гейцем статтею “Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України” // Економіка України. — 2014. — № 12. — С. 4–19.

судно-, літакобудування, транспортне, енергетичне, важке машинобудування та ін. Проте спільною ознакою більшості підприємств машинобудування є:

- орієнтація їх продукції на зовнішні ринки;
- традиційно сильна кооперація з підприємствами країн, які раніше входили до складу СРСР;
- майже всі машинобудівні підприємства потребують постійної державної підтримки.

Очевидно, що промислова політика України повинна враховувати ці особливості діяльності нашого машинобудівного комплексу, ґрунтуючись на суто прагматичних, економічних інтересах держави.

На превеликий жаль, такий підхід не завжди простежується, що вкрай негативно відображається на стані навіть найкращих українських машинобудівних підприємств. Наведемо приклади. Так, народний депутат України В.О. Богуслаєв різко розкритикував підписання меморандуму ДП "Антонов" з американською компанією "General Electric", спрямованого на співробітництво цих компаній щодо оснащення українських літаків американськими двигунами. На його думку, для радості немає підстав, бо цей меморандум насправді – не найвище досягнення, а зрадництво інтересів України та її наукомістких підприємств. З такою думкою можна погодитись, оскільки літаки марки "Антонов" досягли найвищих у світі показників і рекордів з двигунами українського розробника – *державного підприємства "Івченко-прогрес"* і всесвітньо відомого українського виробника – *компанії "МОТОР СІЧ"*. Завдяки цим підприємствам Україна входить до вісімки держав, які володіють повним циклом проектування і виготовлення авіадвигунів, що нині експлуатуються більш як у 100 країнах світу.

"General Electric" також є авіадвигунобудівною компанією, як і Запорізька корпорація "О. Івченко", до якої входять згадані підприємства, але остання є вітчизняною, що забезпечує робочі місця українцям і сплачує податки до держбюджету. Отже, промислова політика України повинна бути спрямована на підтримку власного авіадвигунобудівництва та в цілому авіаційної галузі. Держава не має права віддавати свій ринок іноземним компаніям, знищуючи тим самим українські наукомісткі підприємства.

Завдяки виробничому об'єднанню "Антонов" Україна поки що тримається в десятці держав, які мають повний цикл авіабудування – від проектування літаків до їх серійного виготовлення. В активі "Антонова" є найбільший у світі літак АН-225 "Мрія", розроблений ще у 1994 р. середній транспортний літак АН-70 і легкий багатоцільовий АН-38 для перевезення 27 пасажирів і вантажу масою до 2,5 т на місцевих повітряних лініях. Широко відомим у світі є український потужний транспортний літак "Руслан". Набувають авторитету і визнання турбогвинтовий АН-140, розрахований на 52 пасажирів, регіональні реактивні літаки АН-148 для перевезення 85 пасажирів на відстань до 4,4 тис. км, АН-158 для перевезення 98 пасажирів, військово-транспортний літак АН-178 вантажопідйомністю 18 т. Найближчим часом почне літати легкий транспортний літак АН-132, який спроможний експлуатуватися в умовах надвисоких температур і найпростіших аеродромів.

Все нібито гаразд, але при більш уважному погляді ситуація на ДП "Антонов" і державна промислова політика в авіаційній галузі викликають тривогу. Небезпека полягає в тому, що виробничі потужності ДП "Антонов" через від-

сутність фінансових ресурсів майже не розвиваються, коопераційні зв'язки з підприємствами Росії, які поставляли комплектуючі деталі та обладнання для українських літаків, розірвано. В результаті за останні два роки на ДП “Антонов” не побудовано жодного літака. Перспектив продажу військово-транспортних літаків з брендом “Антонов” до США і країн, які входять до НАТО, немає, бо там існує своє виробництво такої техніки. Росія також відмовилася співпрацювати з Україною в цьому напрямі.

Окремі країни зацікавлені в закупівлі українських літаків. Але покупцям потрібні не один-два літаки, а серія з 20–30 літаків, які будуть виготовлені у відносно короткий строк. ДП “Антонов” для цього не має ні фінансів, ні технологічних можливостей. Необмеженим ринком для українських середньомагістральних літаків є російський. Але з відомих причин цей ринок для України поки що втрачено. Для закордонних інвесторів в українській авіаційній галузі інтерес, схоже, становить КБ “Антонов”, а не виробничі потужності авіаційних заводів. Враховуючи сказане, слід визнати, що вітчизняна промислова політика в авіаційній галузі повинна бути скоригована в напрямі більш вагомої її підтримки з боку держави і, головне, мати суто прагматичне звучання.

У 1995 р. Іран у зв'язку з будівництвом атомної електростанції “Бушер” звернувся до України з приводу створення турбіни потужністю 1 млн. кВт на харківському “Турбоатомі”, який колись уже виготовляв такі агрегати. Замовлення було дуже вигідним, оскільки у процесі виробництва турбіни мали бути задіяні й інші українські машинобудівні підприємства (“Електротяжмаш”, Запорізький трансформаторний завод, Новокраматорський машинобудівний завод (НКМЗ) та ін.). Але на основі рекомендацій держсекретаря США М. Олбрайт Україна відмовилася від будівництва турбіни для АЕС “Бушер”. У результаті “Турбоатом” і всі заводи-суміжники втратили можливість отримати мільярдний (у доларовому еквіваленті) контракт. Це замовлення виконала Росія, і у вересні 2012 р. перший блок АЕС “Бушер” було введено в експлуатацію.

Недолуга, на мій погляд, державна політика України в цій історії призвела не тільки до втрати супервигідного контракту, що забезпечував “Турбоатом” роботою на декілька років, а й до створення конкурента у сфері турбінобудування в особі російських підприємств. Нині ж “Турбоатом” поступово гине: працює 4 дні на тиждень, кількість працівників постійно скорочується, висококваліфіковані кадри йдуть з підприємства. В результаті існує реальна загроза втрати Україною всієї турбобудівної галузі.

Розглянемо також промислову політику держави щодо, наприклад, таких найсучасніших машинобудівних підприємств України, як Запорізький трансформаторний завод (ЗТЗ) і Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання (НВО). Ці знані на всіх континентах підприємства виготовляли і постачали продукцію майже до 100 країн світу. Трансформатори ЗТЗ експлуатуються на найпотужніших енергетичних об'єктах, найбільших у світі теплових, гідро- та атомних електростанціях (ГЕС Ітайпу (Бразилія), Саяно-Шушенській ГЕС (Росія), ГЕС Асуан (Єгипет), ТЕС Нако-Ногалес (Мексика), АЕС “Куданкулам” (Індія), АЕС “Ляньюнгань” (Китай), на більшості атомних станцій колишнього СРСР і т. д.). Географія поставок ЗТЗ налічує нині 87 країн. За останні 15 років додалося 14 країн (Малайзія, США, Іспанія та ін.). Аналогічні показники має і НВО, компресорні установки якого працюють по всьому світу.

Збереження і розвиток таких унікальних підприємств повинні бути пріоритетним напрямом промислової політики України. І неприпустимо, прикриваючись гаслами про нібито добросовісну конкуренцію, віддавати замовлення української енергетики закордонним компаніям, які не мають ніяких науково-технічних переваг порівняно з "Турбоатомом", ЗТЗ, Сумським НВО, НКМЗ та іншими вітчизняними грандами промисловості. Але факти, коли непрозорі схеми позбавляють вітчизняних машинобудівників замовлень і допомагають маловідомим закордонним фірмам перемагати в тендерах, існують, і це є небезпечною ознакою національно-державної деградації.

Науково-технічній громадськості й, безумовно, інженерам та працівникам Сумського НВО не зрозуміло, як могло таке статися, що "Укргазвидобування" — одна з провідних державних компаній — на підставі специфічно проведених тендерів у 2016 р. віддала закордонним виробникам левову частку замовлень на обладнання, яке десятиріччями виготовляють сумчани. З 400 млн. грн. Сумське НВО отримало замовлення лише на 29 млн. грн. [12]. На думку експертів, така, будемо відвертими, зрада інтересів вітчизняного промислового гіганта, на якому працюють тисячі українців, сталася внаслідок браку відкритості й чесності керівництва "Укргазвидобування" та мовчазного невтручання у ситуацію органів державної влади.

Ще раз підкреслю, що у світовій практиці будь-яка країна на внутрішньому ринку віддає перевагу виключно власному виробнику. В Україні ж нині нерідко все відбувається навпаки. За часів, коли Президентом України був Л.Д. Кучма, державним установам спеціальним розпорядженням заборонялося купувати за кордоном товари, які могли виробляти українські підприємства. Необхідно таку практику відновити і закріпити на законодавчому рівні.

Відсутність підтримки з боку держави, невважена промислова політика, що проявляється, насамперед, в обмеженні зовнішньоекономічних контактів і виробничої кооперації українських машинобудівних підприємств із своїми традиційними замовниками та колегами із сусідніх країн, призвели до стагнації навіть флагманів вітчизняного машинобудування.

Енергетика

Промислова політика в Україні зобов'язана орієнтуватися на стратегічний розвиток енергетики як на базову умову формування енергетичної незалежності держави.

Протягом останніх 25 років проблеми розвитку вітчизняної енергетики постійно дискутуються в наукових виданнях і на сторінках ЗМІ. З цього приводу висловлено багато суперечливих суджень, наведено розрахунки, які підтверджують справедливості різних підходів до даної теми. Проаналізувати всі напрацьовані матеріали в межах даної статті немає можливості, тому звернемо увагу лише на базові принципи та фундаментальні основи побудови української енергетики і на вірогідні напрями її розвитку.

Розроблена у 2012 р. "Енергетична стратегія України на період до 2030 року" протягом останніх років постійно доопрацьовувалась і у 2015 р. була представлена як "Енергетична стратегія України на період до 2035 року". Певні вдосконалення цього одного з найважливіших для держави документа та запропоновані в ньому напрями розвитку енергетики не повністю реагують на сучасні інноваційні

розробки в даній сфері та особливості науково-виробничого потенціалу України, а головне – не враховують кардинальних структурних змін в економіці у зв'язку з подіями останніх двох років у Донецькому регіоні та Криму.

В енергосистемі України задіяно різні джерела генерації: гідро- (ГЕС), атомні (АЕС), теплові (ТЕС) і гідроакumuлюючі електростанції (ГАЕС), теплоелектроцентралі (ТЕЦ), вітряні (ВЕС) та сонячні електростанції (СЕС), біоустановки та ін. Вітчизняна енергетична стратегія на період до 2035 р. передбачає, що головними напрямками розвитку залишаються вугільна та атомна енергетика. У 2015 р. частка електроенергії, що надійшла на енергоринок від АЕС, зросла до 57,2%; у 2014 р. вона становила 50,1%. При цьому частка великих ГЕС і ГАЕС скоротилася з 5,3% до 4,5%, а малих – з 0,15% до 0,12%. ВЕС виробляли у 2014–2015 рр. лише 0,68–0,70% електроенергії, а СЕС – удвічі менше. Отже, відновлювальні джерела електроенергії в Україні відіграють другорядну роль.

Держава нині не має фінансових ресурсів для будівництва нових атомних блоків, тому, навіть за умови продовження експлуатації діючих АЕС і постачання російських ТВЕЛів (тепловиділяючих елементів) на атомні станції, Україні потрібні працюючі ТЕС, які необхідно забезпечити вугіллям з Донбасу або інших країн, що супроводжується значними труднощами [10]. Очевидно, що для енергонезалежності держави треба, насамперед, посилити енергоефективність вітчизняної промисловості, майже втричі скоротити споживання енергоресурсів на одиницю ВВП, щоб наблизитися хоча б до рівня Росії, Польщі, Румунії, не кажучи вже про розвинуті країни ЄС. Очевидно також, що збільшувати електрогенерацію необхідно за рахунок підвищення ефективності атомних і гідроелектростанцій. У перспективі потрібно активніше використовувати доступний енергетичний ресурс – відновлювальні джерела енергії. При цьому треба дуже обережно підходити до використання європейських або американських ТВЕЛів на українських АЕС, ядерні реактори яких спроектовано під російське паливо, адже це загрожує виникненням аварій, подібних до Чорнобильської.

У пропозиціях і проектах щодо модернізації української енергетики рідко згадуються і майже не аналізуються питання накопичувачів електроенергії, які є необхідними для стабільної роботи енергосистеми. Нині їх роль виконують ГЕС, ГАЕС, ТЕС. У майбутньому пропонується відмовитися від використання ТЕС як маневреної потужності через неефективність такого засобу регулювання генерації. У світі вже розроблено накопичувальні потужності (літійові та ін.) на базі сучасних технологій, і в перспективі їх використання розширюватиметься. Крім того, доцільно приєднати українську енергосистему до європейської, що дозволить направляти від неї надлишки потужності.

Вибір оптимальної для України стратегії модернізації та розвитку електричної й теплової генерації в умовах обмеження фінансових ресурсів являє собою дуже складну багатокритеріальну науково-технологічну задачу. Зважаючи на сказане, необхідно, щоб установи Національної академії наук відповідної наукової спеціалізації під загальним керівництвом Національного інституту стратегічних досліджень виконали фундаментальну науково-дослідну роботу (НДР) щодо аналізу стану і можливостей, виявлення та обґрунтування перспективного напрямку розвитку енергетики, її інфраструктури та комунальних послуг у цій сфері на середньо- і довгострокову перспективу в масштабах держави. Результатом такої фундаментальної НДР має бути проект національної програми інноваційного

розвитку енергетики України, котра після всебічного аналізу та обговорення на різних рівнях буде передана на затвердження Урядом. Знання, наукові напрацювання, кадри вищої кваліфікації, які, безумовно, потрібні для об'єктивного оцінювання стану всіх сегментів і перспектив розвитку енергетики з урахуванням специфіки і стану вітчизняної економіки, має виключно Національна академія наук.

Наукове забезпечення промислової політики та виробництва

Приватизація промислових об'єктів в Україні призвела до того, що нові власники підприємств здебільшого розірвали традиційні зв'язки з галузевою та академічною наукою. Зі стратегічної точки зору, такий розвиток подій несе в собі велику небезпеку для країни в майбутньому. По-перше, відірвана від виробництва наука втрачає зв'язок із середовищем, яке продукує нові теоретичні й технологічні завдання, що потребують вирішення на практиці. По-друге, ослаблення, а нерідко й припинення постійних контактів інженерно-технічного персоналу підприємств з науковцями обмежують можливості підвищення кваліфікації та професійного рівня заводських кадрів [8]. По-третє, орієнтація керівництва українських підприємств на залучення до проектування і проведення реконструкції промислових об'єктів іноземних компаній без будь-якої участі вітчизняних науково-дослідних установ призводить до того, що відібрані технології та устаткування нерідко виявляються застарілими і неефективними. Для підтвердження цих тез звернемося до металургійної галузі.

В останні роки корпорація "Метінвест" розпочала активні дії щодо реконструкції металургійного комбінату "Запоріжсталь". При цьому для відновлення прокатного і сталеплавильного виробництв комбінат планує залучити на тендерній основі відомі машинобудівні компанії Німеччини, Італії та Австрії. Все нібито робиться правильно, але молоді інженерно-технічні фахівці "Запоріжсталі", за всієї поваги до них, дещо поступаються в рівні знань і професійній підготовці науковцям провідного в державі Інституту чорної металургії Національної академії наук України, які мають досвід подібних робіт на сучасних комбінатах Росії, Казахстану, Китаю і дуже добре знають меткомбінат "Запоріжсталь". Очевидно, що залучення цих науковців до оцінювання проектних пропозицій різних компаній і участі у розробці найкращої концепції реконструкції "Запоріжсталі" дозволить виключити можливі помилки та застосування застарілих технологічних підходів, збереже кошти і скоротить час реалізації прийнятих рішень. Витрати ж на оплату послуг інституту є зовсім незначними порівняно з цінністю співпраці виробничників та науковців. Отже, практика тісної співпраці підприємств з науковими установами повинна бути обов'язковим елементом промислової політики України.

І ще один показовий приклад. Усі розуміють, що для України дуже актуальним є завдання пошуку та реалізації у промисловості можливостей щодо скорочення витрат природного газу, використання альтернативних енергоресурсів. У металургії одним з рішень є впровадження технології вдування в доменні печі пиловугільного палива замість природного газу. Значущість цієї теми для металургів важко переоцінити.

Технологію пиловугільного вдування було відпрацьовано на Донецькому металургійному заводі майже півстоліття тому. Але доки вітчизняна економіка ви-

тримувала ціну природного газу, металурги не поспішали замінити його пиловугільним паливом. Нині дану технологію впровадили у виробництво на 15 доменних печах різних металургійних підприємств України.

Позитивні зрушення є, але певні проблеми в цій сфері залишаються. Застосована в Україні технологія вдування в доменні печі пиловугільного палива вимагає використання якісного вугілля з низькими зольністю та вмістом сірки, а це, у свою чергу, створює відповідні труднощі у взаємовідносинах металургів та вугільників. І тут потрібні всебічно зважена промислова політика і державний підхід.

Вирішувати досить складне технічне завдання отримання чавуну з мінімально можливим вмістом сірки можна двома шляхами. Простіший – закупівля низькосіркового вугілля в Росії, Бразилії, Австралії та інших країнах. З нього без особливих зусиль отримують кокс, а потім – чавун з низьким рівнем сірки. Проте загальнодержавний підхід полягає в тому, щоб здійснювати виробництво коксу з високосірчистого українського вугілля, в доменних печах виплавляти чавун з підвищеним вмістом сірки, а далі – знесірчувати його на спеціальних установках. Технології, які дозволяють очистити чавун від сірки і, відповідно, використовувати для виробництва коксу вугілля та навіть залізорудну сировину з високим вмістом сірки, було розроблено українськими науковцями для використання у промисловості.

Застосування пиловугільного палива в доменних печах дає економію при виробництві 1 т чавуну в межах 30–45 дол. Позадоменна десульфурація призводить до подорожчання 1 т чавуну на 2–2,5 дол., але дозволяє використовувати для його виробництва українське вугілля з високим вмістом сірки. Складнощі та додаткові витрати, пов'язані із застосуванням українського вугілля для підготовки пиловугільного палива та виробництва коксу, а далі – чавуну, витрати на його десульфурацію перед виплавлянням сталі є істотно меншими, ніж витрати вітчизняної економії через імпорт зарубіжного вугілля. Українські науковці спроможні допомогти металургам швидко і без значних витрат знайти оптимальне рішення цього питання.

Інститут чорної металургії НАН України у Дніпропетровську разом з Інститутом титану в Запоріжжі впровадили технологію і встановили 73 установки десульфурації чавуну на зарубіжних металургійних комбінатах у різних країнах. Водночас Алчевський (АМК) і Дніпровський (ДМК) металургійні комбінати закупили таке обладнання в Німеччині. Може, німецькі установки для знесірчування чавуну кращі та дешевші, ніж українські? Відповідаю: практика показує, що українські технологія та обладнання і кращі, і дешевші. Останню установку для десульфурації чавуну за проектом та участю названих українських інститутів введено в експлуатацію на металургійному комплексі на Тайвані, де знесірчують 6,5 млн. т чавуну на рік. Українці виграли даний контракт на тендері за участі і конкуренції з боку провідних західних фірм. Українська технологія була визнана кращою.

Отже, можна зробити висновок, що українська наука поки що спроможна забезпечити на високому технологічному рівні розвиток промисловості країни. Проте для цього держава має проводити виважену промислову політику, спрямовану на підтримку обов'язкової, постійної, безперервної співпраці науки і виробництва.

Питання кадрів у промисловій політиці України

Промислова політика має передбачати створення сприятливих умов для здійснення органами державної влади прямого та опосередкованого управління галузями, підприємствами, установами, комерційними структурами різних форм власності. Вирішення такого завдання неможливе без висококваліфікованих і підготовлених для цього виконавців [13]. У свою чергу, базою для кадрового корпусу в органах державної влади є людський капітал країни. Слід погодитися з О.В. Співаковським, що людський капітал – це сукупність якостей і атрибутів людини, які допомагають їй створювати економічну вартість [14], а найважливішим елементом людського капіталу є рівень освіти населення і професійної підготовки. Якщо визначати кадровий потенціал держави та його використання в органах державної влади, то можна констатувати, що Україна має необхідний людський капітал для позитивного розвитку, а також володіє кадровим потенціалом, спроможним забезпечити ефективну промислову політику. Але, як свідчить практика, рівень кадрів, які працюють в органах державної влади і формують промислову політику в Україні, повною мірою не відповідає поставленим перед ними завданням.

Щоб стати керівником державного масштабу, необхідно пройти всі рівні професійного зростання – від робітника до директора великого підприємства, комбінату, об'єднання, компанії, а потім, здобувши життєвий і виробничий досвід, можна висуватися на посади, що відповідають за промисловість та економіку держави. Нині в Україні такий підхід до добору кадрів вищого рангу не застосовується. В результаті суспільство пожинає плоди тотального непрофесіоналізму в органах державної влади, особливо у сфері промисловості, у вигляді деіндустріалізації країни.

Конкретні приклади, які підтверджують висловлену тезу, наведено О. Клименко [13], яка цитує позицію В.Б. Гройсмана, котрий вважає, що "державний службовець не може бути аматором, він має бути професіоналом..."*, а головним критерієм оцінювання роботи державних службовців має бути зростання економіки країни. Останнім часом на вищі державні посади, в тому числі міністрів, були запрошені громадяни Грузії, Литви, США, Польщі. Непрофесіоналізм, відсутність досвіду та їх непідготовленість до роботи на такому рівні викликають стурбованість в українському суспільстві [15]. Ряд іноземців уже залишили міністерські посади через нездатність ефективно виконувати свої обов'язки, тому, на мою думку, немає сенсу продовжувати практику залучення іноземців до органів державної влади в нашій країні. В Україні значно більше, ніж у Грузії, Литві, Латвії чи Польщі, кадрів, які мають найвищий рівень фахових знань і практичного досвіду для розв'язання господарських проблем і формування промислової політики в державі. Саме тому управління промисловістю, а також іншими сферами в нашій країні мають здійснювати вітчизняні фахівці.

Проте загальна ситуація з трудовими ресурсами і кадрами в Україні погіршується. Є реальна небезпека, що на кінець 2016 р. за кордон (до Польщі, Німеччини, Росії, Чехії, Угорщини та інших країн) можуть виїхати до 5 млн. осіб, що становить значну частку трудового потенціалу держави. Країну покидають найбільш активні та професійно підготовлені кадри – інженери, токарі, фрезерувальники. Такі країни, як Румунія, Польща, Угорщина, надають українцям до-

* За повідомленням прес-служби Верховної Ради України // Голос України. – 2015. – № 184.

зволи на працевлаштування, агітують молодь приїжджати до них на навчання. Можна очікувати, що надання Україні безвізового режиму з ЄС посилить трудову міграцію. Отже, ми повинні вжити заходів, щоб зупинити цю тенденцію, яка є загрозою для економіки і держави.

Середній вік інженерних кадрів і висококваліфікованих працівників у вітчизняній промисловості становить 55–60 років, і якщо в країні не зміниться ставлення до кадрового потенціалу, то років через 10 на наших підприємствах нікому буде працювати. Для виховання кваліфікованих трудових кадрів держава має вкладати великі кошти в освіту та професійно-технічну підготовку. Сподіватимемося, що цей сектор промислової політики знайде в Україні необхідну підтримку.

Торговельні аспекти промислової політики

Державна підтримка зовнішньоекономічної діяльності підприємств – експортерів промислової, і не тільки, продукції через інструменти торговельної політики є недостатньою. Україна повною мірою не використовує можливості, надані підписаною Угодою про асоціацію з ЄС у плані освоєння вітчизняним бізнесом нових зовнішніх ринків. При цьому ми майже не захищаємо внутрішній ринок від проникнення на нього продукції іноземного походження. Наприклад, при падінні власного виробництва металопродукції через проблеми з її збутом Україна щороку імпортує більше 1 млн. т прокату, який раніше виготовляли вітчизняні заводи. Майже повністю припинено виробництво прокатної продукції з нержавіючих і спеціальних високолегованих сталей певного сортаменту. З Китаю та Росії, інших країн на наш ринок дедалі більше завозиться труб, запорної трубопровідної арматури, інших товарів, що ускладнює збут аналогічної продукції вітчизняними виробниками. Антидемпінгові санкції до зарубіжних виробників майже не застосовуються Україною.

Водночас кількість антидемпінгових розслідувань щодо експорту до різних країн української металопродукції збільшується. Для захисту свого ринку держава застосовує заходи у вигляді обмеження обсягів експорту української металопродукції або введення підвищеного мита. Частіше за все таке відбувається внаслідок помилкової промислової політики в Україні, через надання українським металургам безпідставних преференцій для зниження собівартості виробництва, при цьому нерідко з порушенням підписаних Україною міжнародних зобов'язань. Яскравим прикладом таких недалекоглядних дій є запровадження в Україні заходів щодо скорочення експорту металобрухту, про що вже було сказано. З високою вірогідністю можна очікувати, що це спровокує запровадження нових антидемпінгових санкцій на зовнішніх ринках проти українських металовиробників.

Світова спільнота (Представництво ЄС в Україні, посольства США та інших держав, представник МВФ в Україні та інші організації) уважно відстежує ситуацію з фактичною забороною експорту металобрухту в Україні та негативно на неї реагує. Наприклад, керівник відділу торгівлі та економіки делегації ЄС в Україні Н. Бердж на офіційному сайті представництва підкреслив, що Закон № 1455-VIII неминуче викличе заклопотаність з приводу міжнародних зобов'язань України і підірве впевненість інвесторів щодо його складової в торговельній політиці. Крім того, ЄС нагадує, що в рамках Меморандуму про макрофінансову допомогу,

підписаного з ЄС 22 травня 2015 р., Україна, згідно з вимогами СОТ, зобов'язалась утримуватися від вжиття нових заходів, які обмежують або перешкоджають торгівлі. ЄС вважає, що застосування заходів, які обмежують торгівлю, не є правильним способом для врегулювання проблем з конкурентоспроможністю сектора виробництва сталі в Україні.

Неузгодженою залишається ситуація щодо торговельних аспектів у промисловій політиці у сфері власного виробництва та імпорту мінеральних добрив. Україна імпортує з Росії та Беларусі на внутрішній ринок орієнтовно до 90% фосфатних і калійних та близько 30% азотних мінеральних добрив. Українським аграріям для забезпечення достойного врожаю необхідно щороку приблизно 2,5 млн. т азотних мінеральних добрив. Українські підприємства спроможні виготовити таку кількість цієї продукції, але природний газ, з якого виробляють азотні добрива, в Україні для промисловості більш як у два рази дорожчий, ніж у Росії, тому вартість українських мінеральних добрив є істотно вищою, ніж імпортованих з Росії.

Зрозуміло, що українські аграрії надають перевагу дешевшому товару. В результаті імпорт азотних мінеральних добрив збільшився у 2012–2015 рр. з 573 тис. до 975 тис. т. У 2015 р. українські сільгоспвиробники витратили на закупівлю імпортованих азотних добрив майже 212,7 млн. дол. Для запобігання постійному збільшенню обсягу імпортованих мінеральних добрив на внутрішньому ринку українські хіміки вимагають, щоб держава запровадила заходи, які обмежують імпорт цієї продукції, наприклад, шляхом введення імпортного мита. При цьому в аграріїв збільшаться виробничі витрати у зв'язку із зростанням цін на добрива. У 2014 р., після введення ввізного мита на аміачну селітру ціни на всі види азотних мінеральних добрив на внутрішньому ринку підвищилися на 14–17%.

Таким чином, у розглянутій ситуації саме збалансована в межах держави промислова політика має знаходити і встановлювати розумний компроміс між аграріями та українськими виробниками добрив з урахуванням взаємних інтересів сторін і можливостей щодо введення економічно обґрунтованих санкцій до постачальників цієї продукції з інших країн.

Повертаючись до теми машинобудування, на доповнення до сказаного підкреслю, що втрата ринків збуту продукції та неможливість залучення інвестицій призводять до зниження вартості підприємств, навіть таких великих, як "Турбоатом" і "Електротяжмаш", які Уряд України планує виставити на продаж. У результаті такого сумнівного рішення держава може втратити ці та інші стратегічні промислові об'єкти без достатньої грошової компенсації від їх продажу за низькими цінами.

Слід зазначити, що Кабінет Міністрів і Верховна Рада України роблять деякі кроки у напрямі оптимізації процедур регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Очікується, що інструментом цього стане вже прийнятий парламентом за основу законопроект № 2142а "Про експортно-кредитне агентство", яке, будемо сподіватися, зможе здешевити кредити, страхувати та гарантувати експортні контракти українських виробників. Усе це сприятиме виходу вітчизняної промисловості на зовнішні ринки. Ще раз підкреслю: українські гіганти машинобудування нерідко відмовляються від участі в конкурсах щодо виготовлення і постачання високовартісного обладнання для масштабних зарубіжних проектів через відсут-

ність необхідних обігових і фінансових коштів для внесення грошової застави за участь у тендерах.

Немає сумніву в тому, що створення торговельних представництв при посольствах України сприятиме розвитку зовнішньоекономічної діяльності нашої держави за кордоном. При реалізації цього заходу необхідно звернути увагу на необхідність кардинального підвищення ефективності даних установ, забезпечення їх підготовленими для такої роботи кадрами. Тільки за таких умов українська дипломатія гарантуватиме входження України на нові зовнішні ринки, активізуватиме торгівлю та залучення інвестицій у промисловість.

Шляхи підвищення ефективності вітчизняної промислової політики

Концепція відродження промислового потенціалу України шляхом упровадження в життя ефективної промислової політики залишається в основному незмінною протягом останніх 10 років. Стратегічним завданням промислової політики є, насамперед, збереження промислового потенціалу України, а в подальшому – забезпечення системної модернізації промислового виробництва, його відповідності сучасним вимогам науково-технічного прогресу, орієнтації на потреби зовнішнього і внутрішнього ринків, прагматизму. Ефективна промислова політика – це не тільки відродження промислового потенціалу України, а й передумова конкурентоспроможності економіки держави в цілому.

Експортоорієнтована модель розвитку української промисловості, яка фактично реалізується в Україні останні 20 років, позитивно впливала на національну економіку лише на початку становлення незалежності держави. В подальшому внаслідок неефективної системи міжгалузевого перерозподілу інвестиційних ресурсів на державному рівні, поспішної приватизації стратегічних підприємств і цілих галузей промисловості, втрати державою контролю над зовнішньоекономічною діяльністю, захоплення внутрішнього ринку імпортерами продукції, яку спроможні виготовляти вітчизняні виробники, та інших причин експортоорієнтована модель промислового розвитку України зазнала поразки. Модель розвитку промисловості, спеціалізованої на експорті низькотехнологічної та сировинної продукції, слід визнати безперспективною. Наведені приклади підтвердили, що такий напрям призводить до системної кризи і деіндустріалізації країни. Саме тому потрібно якнайшвидше кардинально змінити орієнтири промислової політики та активізувати роль держави у цій сфері.

Стратегічними завданнями посилення промислової політики має бути врахування: особливостей і тенденцій розвитку окремих галузей, їх технологічного, технічного та фінансово-економічного стану; відповідності рівнів потенціалу галузі та її підприємств світовим показникам; ступеня залежності від поставок сировини, вузлів і комплектуючих та науково-технічного супроводу; позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках; енергозабезпечення промисловості тощо.

У наукових працях багатьох українських вчених [13; 16–22] визначено основні напрями та інструменти посилення ефективності промислової політики в Україні. Показано, що головним напрямом забезпечення збереження та оптимального використання наявного вітчизняного промислового потенціалу, стимулювання розвитку промисловості є активізація податкової, бюджетної, грошово-кредитної, фінансової, зовнішньоекономічної, організаційно-інституційної, регуляторної,

соціогуманітарної політики. Найважливішим результатом реалізації промислової політики на сучасному етапі розвитку України має стати такий розвиток вітчизняної промисловості, який сприятиме поступовому наближенню стандартів життя в нашій державі до європейського рівня.

Висновки

Промислова політика являє собою елемент загальнодержавної політики України. Під "промисловою політикою" слід розуміти цілеспрямовану діяльність органів державної влади виключно в інтересах народу України, а не будь-яких ФПГ чи бізнес-структур. Промислова політика, яка реалізується в Україні, є не-ефективною, не орієнтується на національні інтереси і веде до деіндустріалізації держави.

Скорочення обсягів виплавляння сталі, виробництва і постачання на внутрішній та зовнішні ринки металопродукції свідчить про необхідність кардинальної зміни промислової політики у сфері ГМК, яка здійснюється на користь великих ФПГ. Верховна Рада і Кабінет Міністрів України своїми рішеннями повинні максимально збільшити експорт усіх видів металопродукції, залізорудної сировини та металобрухту для зростання надходжень валюти до країни, що сприятиме стабілізації курсу гривні та послабленню соціальної напруженості в суспільстві. В Україні немає дефіциту металобрухту та залізорудної сировини, тому збільшення експорту не стримуватиме виробництво сталі та готової металопродукції. Монополізація ГМК, хімічної, титанової та ряду інших галузей окремими ФПГ при невтручанні в цей процес Антимонопольного комітету України виключає фактор конкуренції в економіці та призводить до деградації промисловості в цілому. Необхідно вжити заходів на державному рівні в напрямі демонополізації даних сфер виробництва.

В українській енергетиці потрібно визначити пріоритети довгострокового розвитку цієї стратегічної, найважливішої для економіки країни галузі. Для стабілізації роботи передових машинобудівних підприємств та об'єднань, які б відповідали сучасному технологічному рівню, зусилля держави треба спрямувати на підтримку їх зовнішньоекономічної діяльності і при цьому ґрунтуватися на суто прагматичних міркуваннях, а не на емоційних, непродуманих, псевдопатріотичних рішеннях щодо внутрішнього (та особливо зовнішніх) ринків і виробничої кооперації з іншими країнами.

Кадри в нинішніх органах державної влади, які визначають і реалізують промислову політику, внаслідок їх не відповідних завданням рівнів кваліфікації, освітньої та професійної підготовки, а також відсутності необхідного досвіду роботи безпосередньо у промисловості, здебільшого не спроможні оцінити й ефективно вирішити проблеми розвитку економіки держави, оскільки, схоже, навіть не розуміють їх суті. Водночас інтелектуальний, освітній, кадровий, людський, науковий і промисловий потенціали країни знаходяться на достатньо високому рівні, щоб забезпечити ефективність і прискорення будівництва демократичної, промислово розвинутої держави. Промислова політика України має також посилити заходи щодо гарантій по кредитах, страхування експортних операцій, спрощення доступу підприємств до фінансування, позик, субсидій.

Список використаної літератури

12. *Вертіль О.* Тендери від лукавого // Урядовий кур'єр. — 2016. — № 156. — С. 5.

13. *Клименко О.В.* Кадрова політика в Україні: напрями розвитку та шляхи реалізації // *Економіка та держава*. – 2015. – № 12. – С. 84–88.
14. *Сніваковський О.* Освітній аспект управління людським капіталом // *Голос України*. – 2016. – № 137.
15. *Волков О.* Забирати зароблене – це державна політика // *Голос України*. – 2016. – № 160.
16. *Геєць В.М.* Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України // *Економіка України*. – 2014. – № 12. – С. 4–19.
17. *Амоша О., Вишневський В., Збаразька Л.* Промислова політика України: концептуальні орієнтири на середньострокову перспективу // *Економіка України*. – 2009. – № 11. – С. 4–13.
18. *Кондрашов О.М.* Державна промислова політика як ефективний інструмент державного впливу на розвиток промисловості // *Державне будівництво*. – 2007. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbur.gov.ua/e-journals/dtbu/2007-2/doc/2.04.pdf/>.
19. *Лях А.В.* Промислова політика в умовах децентралізації державного управління: стратегія розумної спеціалізації // *Економіка промисловості*. – 2016. – № 2 (74). – С. 74–90.
20. *Хаустова В.Є.* Промислова політика: реформування та прогнозування : моногр. – Харків : Вид-во “ІНЖЕК”, 2015. – 384 с.
21. *Лібанова Е.М.* Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і напрямів дій // *Світогляд*. – 2016. – № 4. – С. 29–39.
22. *Білорус О.Г., Гаврилюк О.В.* Стратегічні імперативи адаптації та трансформації зовнішньоторговельної діяльності України в умовах європейської інтеграції // *Економіка України*. – 2015. – № 11. – С. 4–15.

References

12. Vertil' O. *Tendery vid lukavogo* [Tenders from the Evil One]. *Uryad. Kur'er – State's Messen.*, 2016, No. 156, pp. 5 [in Ukrainian].
13. Klymenko O.V. *Kadrova polityka v Ukraini: napryamy rozvytku ta shlyakhy realizatsii* [Personnel policy in Ukraine: directions of development and ways of its realization]. *Ekon. ta Derzh.* – *Econ. and State*, 2015, No. 12, pp. 84–88 [in Ukrainian].
14. Spivakovs'kyi O. *Osvitnii aspekt upravlinnya lyuds'kym kapitalom* [Educational aspect of the management of a human capital]. *Golos Ukrainy – Voice of Ukraine*, 2016, No. 137 [in Ukrainian].
15. Volkov O. *Zabyraty zaroblene – tse derzhavna polityka* [To capture the earned is state's policy]. *Golos Ukrainy – Voice of Ukraine*, 2016, No. 160 [in Ukrainian].
16. Heyets V.M. *Instytutsiina obumovlenist' innovatsiinykh protsesiv u promyslovomu rozvytku Ukrainy* [Institutional conditionality of innovative processes in the industrial development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 12, pp. 4–19 [in Ukrainian].
17. Amosha O., Vyshnevs'kyi V., Zbarazs'ka L. *Promyslova polityka Ukrainy: kontseptual'ni orientyry na seredn'ostrokovu perspektyvu* [Ukraine's industrial policy: conceptual marks for the middle-term perspective]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2009, No. 11, pp. 4–13 [in Ukrainian].
18. Kondrashov O.M. *Derzhavna promyslova polityka yak efektyvnyi instrument derzhavnogo vplyvu na rozvytok promyslovosti* [State's industrial policy as an efficient tool

of the public influence on the development of the industry]. *Derzh. Budiv. — State Build.*, 2007, No. 2, available at: <http://www.nbur.gov.ua/e-journals/dtbu/2007-2/doc/2.04.pdf/> [in Ukrainian].

19. Lyakh A.V. *Promyslova polityka v umovakh detsentralizatsii derzhavnogo upravlinnya: strategiya rozumnoi spetsializatsii* [Industrial policy under conditions of a decentralization of the public administration: strategy of reasonable specialization]. *Ekon. Promysl. — Econ. of Industry*, 2016, No. 2 (74), pp. 74–90 [in Ukrainian].

20. Khaustova V.E. *Promyslova Polityka: Reformuvannya ta Prognozuvannya* [Industrial Policy: Reformation and Forecasting]. Kharkiv, INZHEK, 2015 [in Ukrainian].

21. Libanova E.M. *Vidrodzhennya Donbasu: otsinka sotsial'no-ekonomichnykh vtrat i napryamiv dii* [Renewal of the Dobas: estimation of the socio-economic losses and directions of actions]. *Svitoglyad — Outlook*, 2016, No. 4, pp. 29–39 [in Ukrainian].

22. Bilorus O.G., Gavrylyuk O.V. *Strategichni imperatyvy adaptatsii ta transformatsii zovnishn'otorgovel'noi diyal'nosti Ukrainy v umovakh evropeis'koi integratsii* [Strategic imperatives of the adaptation and transformation of Ukraine's foreign trade activity under conditions of the European integration]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine*, 2015, No. 11, pp. 4–15 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 5 вересня 2016 р.
